سەیدی

بەشی حەڤدەمین

سەیدی ١٧٨٤-١٨٤٨

ژیان و شیعر و نموونە

ژیانی سەیدی

سەیدی ناوی محەممەد سلێمان کوڕی حاجی سەید مەحمووده، لە گوندی خانەگای نزیک پاوە لە ساڵی ١٧٨٤ لەدایکبـووە، لەناو خـەڵکی و لەنێـوەندی ئەدەبی بەنازنـاوی «سـەیدی» و «سـەیدی هەورامی» ناوبانگی دەرکـردووە. وشـەی «سـەید» لە (صـید)ی عـەرەبییـەوەیە بەمـانـای ڕاووشکار هاتووە، هیچ پێوەندییێکی بە(السید)ی عەرەبییەوە نییە.

سەیدی لە بابەت نازناوی خۆیەوە لە شیعرێکیدا دەڵێ:

عەرزە داشت بەندەی دڵ مەند و ڕەنجوور

(صیدی) دامی عەشق بە(صیدی) مەشهوور

واتاکەی:

بەندەی دڵ مەند و زامدار پێتان دەڵێ

(سەیدی) بەدوای عەشقەوە بووە و بە(سەیدی) ناوبانگی دەرکردووە.

ژیانی لە مـەڵبـەندی لە دایکبـوونی بردۆتە سـەر، سـەرەتای خـوێندن و قـۆناغـەکـانی لە حـوجـرەی مزگەوتەکانی هەورامان و شارەزوور تەواو کردووە، دوا پلەی خوێندنی زانستییەکانی زمانی عەرەبی و ئایینی ئیـسـلامی لەلای مـەلا جـەلالی خـورمـاڵی بووە و لەسـەر دەسـتی ئەویش ئیـجـازەی دوازدە زانستییەکەی وەرگرتووە.

لە ماوەی خوێندنی حوجرەی مەلایان، وەکو هەموو فەقـێیـانی بابەتی خۆی بۆ خـوێندن گـەلێ شوێن گەڕاوە، لە هەورامـان و شـارەزوور لە گـوندەکـانی پایەگەلان و بیـارە خـوێندوویەتی. لەدوای خـوێندن و وەرگرتنی ئیجازەی مەلایەتی دەگەڕێتەوە زێدی خۆی لە هەورامانی تەخت و لەوێ نیـشـتەجێ دەبێ و، وانەی زانستییەکانی مەلایەتی دەڵێتەوە، لەپاڵ ئەویشدا خەریکی کاری کشتوکاڵی دەبێ.

شاعـیر ژنی هێناوە، ژنەکەی خۆشویستووە و شیعری بەسەردا هەڵداوە. ئەمە ڕێگەی لێ نەگرتووە نازەنین و جـوانانی دیکەشی خـۆش بوێ وەکو لە شیـعـریدا دەردەکـەوێ. ئەو دلبـەرانەی ئەو حـەزی لێ کردوون تەنیا بە لەش و دیمەن جوان نەبوون، ناویشیـان جوان بوو، لەوانە کچێک بەسەر دەکاتەوە ناوی نیـشـان بووە، کـچی بارام ناوێک لە گـوندی ژیوار لە هەورامـان ژیاوە، کەنیـشـکێکی دیکەی بەدڵ بووە، ناوی شیرین بووە، ئینجا شیعری بۆ دلبەرێکی تریش وتووە بەناوی ڕیۆن. ئەم وشەیە لە ڕێحانەوە بووە بە ڕیۆن. لە هەورامـان ئەو کـچـەی ناوی ڕەیحـان یا ڕێحـان بێ (ڕیـۆن)ی پێ دەڵێن، سـەرەڕای ئەم هەمـوو جوانانەی بوون بەئیلهامی شیعری سەیدی، لە لیریکی شاعیردا وەنەوشە ناوێکیش دەکا بەبووکی شیعری کوردی.

سەیدی لە تەمەنی شەست ساڵی تەریقەتی دەروێشی نەقشبەندی لەسەر دەستی شێخ عوسمانی تەوێڵە وەرگـرتووە و بووە بەخـەلیـفـەی شێـخ. پێم وایە سـەیدی ئەم تەریقـەتەی بەمـانا فـراوانەکـەی سۆفـیـزم وەرگرتووە، واتە نزیک لە دڵداری و شیعر و هونەر و، دوور لە تیۆرییە بێ جووڵە و وەستاوەکانی ڕێگە لە گۆڕان و پەرەسەندن و بۆ پێشەوەچوون و دڵتەڕی و جوانپەرستی دەگرن. لەبەر ئەوە هەندێ مورید و وشکە سۆفی لە هەورامان کە سەردانی شێخ عوسمان دەکەن لە تەوێڵە، ئەوەی تێ دەگەیەنن کە سەیدی بۆ تەریقـەتی سـۆفی دەست نادا، چونکە تەنیـا خـەریکی ئەوەیە شیـعـر بەسـەر ژناندا هەڵبـدا. ئەم چوغوڵکردنەی وشکە سۆفیان سەیدی هان دەدا لیریکی «یا شێخ سەنعانم» بنووسێتەوە.

سەیدی زۆربەی ژیانی لە مەڵبەندی لەدایکبوونی لە گوندی خـانەگـای هەورامـان بردۆتە سـەر و هەر لەوێش لە ساڵی ١٨٥٤ کۆچی دوایی کردووە.

***

زانیـاری وا لە ناوەوە هەیە گۆیا ئەو شاعـیـرەی لەم مـاوەیەدا باسی لێـوە دەکـرێ شاعـیری دووەمـە و شاعـیرێکی پێش ئەو هەبووە بە «سەیدی هەورامی» ناسراوە، ناوی محـەمـەد سادق کوڕی سـەید عـەلی هەورامی لە سـەدەی پازدەم و سەرەتای سەدەی شـازدەم (١٤٤٦-١٥١٢) ژیاوە، ئەگـەر ئەمـە ڕاس بێ، گومـان لەوەدا نییە کە بەرهەمی شیـعـری هەردووکیـان تێکەڵ بەیەکتری بووە. هەرچۆنێ بێ زانیـاری لە بابەت ئەو «سـەیدی»یەی لێـرەدا باسی لێـوە دەکـرێ زیاترە لە سـەیدییـەکـەی دیکە. ئەگـەر بەڕاسـتیـش بەرهەمیـان تێکەڵ بەیەکـتری بووبن، ئەمە کێشـەیێکی گرنگ نییە لە مێژووی ئەدەبدا، چونکە مەبەس بەرهەمی ئەدەبییە، ئەو بەرهەمە بەناوی هەر کەسێکەوە بێ بووە بەسامانی نەتەوە.

شیعری سەیدی

شیـعـری سـەیدی ئەوەی لەبەردەسـتـدایە بەقـەوارە زۆر نییـە. لەڕووی زمـانەوە تێکەڵاوە، لەبنجـدا بەدیالێکتی گۆرانی هۆنراوەتەوە، بەڵام کاریگەری دیالێکتی کرمانجیی باشووری بەسەرەوە دیارە. جگە لەوە لە شیعریدا دوو شێوازی کێشی عەرووزی و کێشی خۆماڵی بەکارهێناوە.

شیعری سەیدی لە ڕووی ڕووخسارەوە ڕەنگاوڕەنگ و دەوڵـەمەندە، لەڕووی ناوەرۆکەوە هەموو بابەت و مەبەسە کلاسیکییەکانی شیعری کوردی لە بەرهەمیدا بەرچاو دەکەون.

ڕوخساری شیعری سەیدی

بەگشتی شیعری ئەم شاعیرە لەڕووی کێش و قافیەوە دەکرێ بەدوو بەشەوە:

١– شیعری خۆماڵی

زۆربەی شیعری لەم بابەتەیە، کێشی ئەم شیعرانەی سیلابی خۆماڵییە لە دە بڕگە پێکهاتووە، وەستان لە ناوەڕاستیدایە، لەڕووی قافیەوە جووت قافیەیە (مەسنەوی). لە بابەت ژمارەی دێڕە شیعری لیریکەکانەوە لە چوار دێڕە شیعر تا زیاتر لە پەنجا دێڕە شیعری هەیە، دەتوانرێ ئەم جۆرە لیریکانە بەقەسیدە ناویان ببرێ.

٢– شیعری عەرووزی

لە دیوانی سەیدیدا دەوروبەری بیست پارچە شیعر دەکەونە بەرچاو لەسەر هەندێ لە بەحرەکانی عەرووز هۆنراونەتەوە. ئەو بەحرە عەرووزییانەی شاعیر بەکاری هێناون بریتین لە هەزەج و ڕەمەل و ڕەجەز. زیاتر لە نیوەی شیعری لەم بابەتەی لەسەر بەحری هەزەجە، چوار پێنجێکی ڕەجەزە، سێ چوارێکی ڕەمەلە. بەشێکی ئەو شیعرانەی لەسەر کێشی عەرووز دانراون ئەو شیعرانەن تێکهەڵکێشیان تێدایە (تضمین)، یا ئەوانەی سێ زمانی کوردی و عەرەبی و فارسی بەکارهێناوە بۆ هۆنینەوەیان، واتە مولەممەع. ئەو شیعرانەی بەکێشی عەرووزی حسێب کراون هەر نیوە دێڕێکیان ١٦ بڕگەیە، ئەگەر ئەو نیوە دێڕە کەرت بکرێ دێڕێکی هەشت بڕگەیی لێ دروست دەبێ، ئەم کێشە ئەگەرچی عەرووزیشە، بەڵام دەچێتەوە سەر کێشی هەشت بڕگەیی شیعری میللی (فۆلکلۆری) کوردی خۆماڵی، هەروەها ئەو شیعرە عەرووزییانە یەکێتیی قافیەیان تێدایە.

لێرەدا خوێنەر لەم جۆرە شیعرانەی سەیدی هەست بەقورسییێکی ڕیتمی و کێش دەکا، چونکە گوێی لەوە ڕانەهاتووە شیعری دیالێکتی گۆرانی بەکێشی عەرووز ببیستێ، جا لێرەدا لە بەرهەمی شیعری سەیدی دوو جۆرە شێواز بەرچاو دەکەوێ؛ شیعری میللی خۆماڵی و شیعری عەرووزی، گوێی خوێنەر هەست بەجیاوازی نێوانیان دەکا. ئەگەر خوێنەری شیعرە عەرووزییەکانی کە بە هەشت بڕگەیی خۆماڵی دەژمێررێن لە ڕووی ئاوازەوە هەشت کەرتی یەکەم و هەشت کەرتی دووەم بەسەریەکەوە بخوێنێتەوە وەستانێک لەنێوانیاندا دروست بکا، شیعرەکە بەڕەوانی دێتە بەرگوێ.

ئەدگارە هەرە گرنگەکانی شیعری سەیدی لەڕووی ناوەرۆکەوە دەتوانرێ لەو تێبینییانەی لای خوارەوە بەدی بکرێن:

١– سەیدی لە شاعیرە دەگمەنەکانی گێتیی گۆراننشینی کوردەوارییە، هەندێ شیعری هەیە کێشی دیکەی دەرەوەی دە بڕگەیی بەکارهێناوە، وەکو لەوەپێش ئاماژەی بۆ کرا، لەوانە شیعرێکی هەیە لەسەر بەحری هەزەج ڕێکخراوە لە هەشت دێڕە شیعر پێکهاتووە، یەکێتیی قافیەی تێدایە. ئەگەر هەر دێڕە شیعرێک کەرت بکرێ دەبێتە دوو بەیت (چوارین)، لە ڕووی کێشەوە هەشت بڕگەیی خۆماڵییە، لە ڕووی قافیەشەوە بەم جۆرەیە (ا ا ا د، ب ب ب د، حـ حـ حـ د)ە، تەنیا دوو بەیتی یەکەم نەبێ (ا ب حـ ب)یە.

ئێمە لێرەدا شیعرەکە بەپێی کێشی خۆماڵی دەنووسینەوە، واتای شیعرەکە بەناوی «هەورامی»یەوە

تۆمار دەکەین، چونکە لە «دیوانی سەیدی هەورامی» عوسمان هەورامییەوە وەرگیراوە:

مسڵموونا ئەز ئاشفتە
جە نوو جەسەم پەشێو هاڵۆ
تلێم خەستە دڵم غەمگین
چەمم هەرسین زوان لالۆ
ئەزیچ بیم یارە لەنجێڤە
ڤلێڤە سوور و سنجێڤە
زەریفە و ساوە زنجێڤە
گوڵ ئەندامە و زەریف خاڵۆ
برەم مەجنوون برەم باروم
شەرم تاکەت لوام ئاروم
جگاش ئاستۆ نەمۆ واڵوم
بێ ئادە زیندەگیم تاڵۆ
ئەگەر دووسەمکەدەم بارە
غەمیم گردی مدە و وارە
کە ڕوو شاباش و نازدارە
ئەگەر مڵکو ئەگەر ماڵۆ
گیۆ نلەم بێ ڕەها بەرشی
دە توو بوورە سەر و فەرشی
سەرەم یاونە کو لەو ئەرشی
کە ڕوو پەرواز چەنی باڵۆ
ئەز داخۆ تۆ وە دیدەم
مرووتە وەسیەتم ئیدەم
بڕینە پەی چو تەرمەم
نەمامۆ دارۆ شمشاڵۆ
مەر ئۆسا توم بلی دڵنێ
بروونەم زێد و مەنزڵنێ
کەرار دەو مەنزڵەم گڵنێ
بەیۆم سەرڤە خڕ و باڵۆ
دەرەک من ئاخری مەرگەم
ئەز توم بەوەش وەلێ دیدەم

فیدیت بوو مەکوشە (سەیدی)
هوماس کالۆ هوماس کالۆ

واتاکەی:

موسوڵمانان پەرێشانم
لە نوێ جەستەم پەشێو حاڵە
جەرگم خەستە دڵم غەمگین
چاو پڕ ئەسرین زمان لاڵە
یارێکم بوو باڵابەرز جوان
گوڵێکی ڕەند سوور و سەبان
چەناگە سێو نەرمونیان
گوڵ ئەندام و شیرین خاڵە
بووم بە مەجنوون، بووم بە بارام
بێ شەرم و بێ وزە و ئارام
بەجێی هێشتم نەهاتە لام
بەبێ ئەو زیندەگیم تاڵە
ئەگەر دۆستم سەرێکم با
هەموو غەمم ئەدەم بە با
شاباش ئەکەم بەسەر یارا
ئەگەر موڵکە و ئەگەر ماڵە
بەناڕەوا دەرچووە گیان
هەستە سەرێ بدە لێمان
سەرم با بگاتە کەشکەڵان
بنیشمە باڵ لەگەڵ باڵە
من لە سوێی تۆ هەردوو چاوم
ئەمرم سپردەی جێماوم
داری تەرمی دوا هەنگاوم
ببێ لەم داری شمشاڵە
هەر کاتێ تۆم دەرچێ لە دڵ
ببرم هیوای ژین و مەنزڵ

هەوارم بێ چۆلی ژێر گل
بەن بەسەرما گڵ بە باڵە
خۆ من وا لە سەرەمەرگام
من تۆم خۆش بێ دیدەم بەڵام
(سەیدی) مەکوژە سەرگەردت بام
هێشتا کاڵە هێشتا کاڵە

«هەورامی»

لە لیریکێکی دیکەیدا لەسەر بنجی دوو بەیت ڕێکی خستووە، بریتییە لە دوازدە پارچە لە هەموو شیعرەکەدا کێشی هەشت بڕگەیی بەکارهێناوە ، لە ڕووی قافیەشەوە (ا ا ا م) (ب ب ب م) (حـ حـ حـ م)ە، تەنیا دوو بەیتی یەکەم نەبێ قافیەکەی (ا ب حـ ب)یە، واتە نیوە دێڕی دووەم و نیوە دێڕی چوارەم یەک قافیەیان هەیە، ئەم لیریکە دیسانەوە بەکێشی عەرووزی دەکێشرێ و لەسەر بەحری ڕەجەز ڕێکخراوە:

دوسەم لڤۆ ئاستوش جگا
ئاخ چێش کەڕوو بێ یار و خوێم
دانیش گرد ئێنێ دڵمەنە
هەر تا مروو داغدار و خوێم
کەسڵەم نیۆ یادیم کەرۆ
دا لێڤە غەمخواریم وەڕۆ
کێ شیوەن و زاریم کەرۆ
بێ کۆمەڵە و بێ یار و خوێم
کومیۆ نەبەر یادم کەرە
لای دوسەوە دادم کەرە
بەڵکوم زەڕێو شادم کەرە
داد و مەدەد هاوار و خوێم
ئەرمن گنێ چەمڵەم جەمیش
چی ئێندە کێشینێ غەمیش
شەربەت وەرێنێ جەدەمیش
وێم خاس کەرێنێ چار و خوێم
ڕەنگەم جە بەرڤە سوورەنە
بێ دوسە زێڵەم نوورەنە

رِازەم درازە و دوورەنە
تەن دوشتەڵە و بیمار و خوێم
هاوارەمو پەی تە زەڕین
دڵ مەجیە ئەڤدالّو بەرین
وێڵ کەش و کۆ و وەرمەڕین
سەرسوومەڵە و سادار و خوێم
کەم تاڵە نۆ ئیکباڵ خراب
کەرم سلۆم نەبرەم جواب
زێلۆ ئەزیت کەردە کەباب
مەگنەم وەنە بێزار و خوێم
خەملّەم فرە و شادیم کەمۆ
سینەم پەڕەن کۆنە غەمۆ
گرد دەرد دوو دووریۆ تەمۆ
زومو تەڤە یەکجار و خوێم
سابووریٚ لام ئەندازکەرە
دەنگت وەشۆ ئاڤازکەرە
دا لێڤە غەمزە و نازکەرە
ئەز بوو فیدیت نازار و خوێم
تو مەی ملی یا گێو تەری
پەی چێش ترێز جە من کەری
ئیمونو من گردی بەری
بیٚ قەدر و سووک و خوار و خوێم
سادەم پەنە تاڵێو ڕیۆن
قیمەت شەنە کێشەم لیۆن
چی مامەڵەی مەگنوم زیۆن
گا ما وەروو ئیکرا و خوێم
(سەید) لە نو بو لەو فەقیر
ئەشقۆ جفۆنی کیرە پیر
چنگو خەمۆ ڤە وارە گیر
غەم کێشەڵە و غەمبار و خوێم

واتاکەی:

دۆستم ڕۆیشت بەجێی هێشتم
ئاخ چی بکەم بۆ یاری خۆم
هەموو داخی لە دڵمایە
تاکو ئەمرم داخداری خۆم
کەسم نەبوو یادم بکا
سا بەڵکو غەمخواریم بکا
کێ شیٚوەن و زاریم بکا
بێ خوێش و هەم بێکاری خۆم
خزمێ نەبوو یادم بکا
لەلای دۆستم دادم بکا
بەڵکو کەمی شادم بکا
داد و هەی داد هاواری خۆم
خۆ ئەگەر من یارم ئەدی
بۆ هێندە ئەمکێشا غەمی
ئەمنۆشی شەربەتی دەمی
گەلێ چاک ئەمکرد چاری خۆم
لەناو خوێنام ڕەنگم سوورە
بێ یاد دڵم وەک تەنوورە
بەسەرهاتم درێژ و دوورە
لەش تێکشکاو بێماری خۆم
هاوارمە بۆت ئەی ژیکەڵە
دڵ وەک دێوانە چۆڵ گێڵە
لە چیا و ئەشکەوتانا وێڵە
سەر لێشێواو ساداری خۆم
بێ ناو چاوم و بەخت خراب
سڵاوم کردی نەبوو جوواب
دڵی منت کردە کەباب
دەلیٚمگەڕێ بێزاری خۆم
غەمم زۆر و شادیشم کەم

سنگم پڕە لە کۆنە غەم
دەردی دووری تۆیە دەیدە
لە سوێی زامت ئێجگاری خۆم
دە وەرە لام ئەندازەت بێ
دەنگت خۆشە و ئاوازت بێ
هەمیشە غەمزە و نازت بێ
سەرگەردت بم نازداری خۆم
کە بۆ شوێنی دێیت و ئەچی
دوورە پەرێزی لێم، بۆچی
کشت ئایینم ڕائەپێچی
بێ ڕێز و سووک و خواری خۆم
تۆ پێم بەخشە جلێ ڕێحان
لە نرخیا بکێشە گیان
لەم سەودایە ناکەم زیان
بەجێی دێنم بڕیاری خۆم
ئەمن (سەیدی)م هەژار فەقیر
سەودای گەنجی وا کردمی پیر
لە دەستی غەم خواردوومە گیر
نوقمی ناو غەم غەمباری خۆم

«هەورامی»

٢- یەکێ لە دیاردە هونەرییەکانی سەیدی ئەوەیە تێکهەڵکێشی فارسی لە شیعریدا هەیە، لەو کەمتر تێکهەڵکێشی عەرەبی دەبینرێ، مولەممەعی زۆرە، بەتایبەتی زمانانی فارسی و عەرەبی لەگەڵ کوردیدا بەکارهێناوە. هەندێ جار لە لیریکێکدا تێکهەڵکێش و مولەممەع تێکەڵ بەیەکتری دەکا، لێرەدا بەڕوونی دەردەکەوێ شاعیر توانای ئەوەی هەیە گەمەی شیعری لە بەرهەمەکانیدا بکا، ئەگەرنا ئەم جۆرە شیعرانە قسە لەگەڵ چێژ و خەیاڵ ناکەن، بەڵکو ئەقڵ خەریک دەبێ گەمەکان بدۆزێتەوە.

٣- سەیدی چیرۆکی قەیس و لەیلا کە قەسیدەییێکی پەنجاویەک دێڕی شیعری دەگێڕێتەوە. ئەم جۆرە شیعرە لە لیریک دەژمێررێ، تەنیا ئەوەیە درێژە، هەرچەندە هەندێ لە مەرجەکانی چیرۆکی تێدایە، بەڵام نابێ بەچیرۆکی شیعری.

لە دیوانی سەیدی جگە لەم قەسیدەیە هەندێکی دیکەش بەرچاو دەکەون، ئەمانەش وەکو ئەوەی قەیس و لەیلا لە شیعری لیریکی دەژمێررێن، نەک چیرۆکی شیعری.

ناوەرۆکی شیعری سەیدی

ئەگەر بەگشتی و بەسەریەکەوە تەماشای شیعری سەیدی بکرێ دەتوانرێ هەموو بابەت و مەبەسەکانی شیعری کلاسیکی کوردی تێدا بدۆزرێتەوە. سەیدی بەتایبەتی شیعری بۆ هەر یەکێک لەم مەبەسانە دانەناوە، ئەگەر لەم لایەنەوە لە بەرهەمەکانی ورد ببینەوە بەشێکی کەم لەم بابەتانە دەکەونە بەرچاومان. بەزۆری بابەتەکانی شیعری سەیدی ئایینی و وەسف بەتایبەتی دڵداری و سروشت. لەم مەبەسانە شیعری ئایینی نەبێ ئەوانی دیکەی بەزۆری ناوەرۆکەکانی سەربەخۆ نین و چوونەتە ناو یەکەوە.

مەبەسی شاعیر لە بابەتی دڵداریدا کە دلبەر و سروشت دەگرێتەوە، بەزۆری هەوڵ دەدا وێنەی مەتریالی قاڵبی دلبەر بگرێ، لە هەموو ئەم شیعرانەدا سروشتی هەورامان سەرچاوەییێکی لەبن نەهاتووە.

سروشت وەک سەرچاوەییێک بۆ داهێنانی ئەدەبی گەلێ لایەنی هەیە، هەورامان وەک وڵاتێکی کوێستانی و شاخاوی و تەڕ، هەریەکێ لە کەژەکانی ساڵ دیمەن و ئەدگاری تایبەتیی خۆی هەیە، لەناو ئەو کەژانەدا کاریگەری بەهاری ڕەنگین لە شیعری سەیدی لە کەژەکانی دیکە زیاترە، ئەمە پێوەندی بەجوانی بەهاری ئەو ناوچە شاخاویانەی هەورامانەوە هەیە.

نموونەی شیعری سەیدی

ئەو نموونانەی لەم ماوەیەدا تۆمار دەکرێن لە کتێبی «دیوانی سەیدی - کۆکردنەوە و شیکردنەوەی محەمەد ئەمین کاردۆخی، سلێمانی، ١٩٧١» وەرگیراوون، هەروەها سوود لە لێکدانەوەی کاردۆخی وەرگیراوە لە بابەت شیعری سەیدییەوە.

-١-

لە وەسفی بەهاردا شاعیر دەڵێ:

ساقی وەهارەن ساقی وەهارەن
بولبول نە گولشەن گوڵ نە گولزارەن
فەسلی گوڵ گەشتەن چاخی وەهارەن
سەوزەش فەرش و لێ شکۆفەدارەن
سوراحی لەب ڕێز ساغر ئامادەن
وەختی نۆشای مەین خاتران سادەن
ساقی خەستەی زولف عەنبەرینی تۆم
چەمە ڕای بادەی کەوسەرینی تۆم
من عەرسەی مەیدان عومرم کەردەن تەس
ساقی مەی دانت ساکەی مەبۆ کەس؟

دەخیلم ساقی جەو بادەی سەرجۆش
جامێ مەی پێم دەر تانۆش کە ڕوون نۆش
با خاتری جە داخ دەوران شاد کەروون
کۆگای خەرمانان غەم وە باد دەروون
(سەیدی) جە عەشقت ئەر سەد کە مەستەن
ساقی پیاڵەی تۆش ئاوات واستەن

واتاکەی:

ساقی بەهارە، ساقی بەهارە
بولبول لە گوڵشەنە، گوڵ لە گوڵزارە
کەژی گوڵ و سەیرانە سەردەمی بەهارە
دەشت سەوزە دار چرۆی کردووە
سوراحی تا لێوان پڕە، پیاڵە ئامادەیە
کاتی خواردنەوەی مەی، هەنگامی دڵشادییە
ساقی نەخۆشی زوڵفی عەنبەرینی تۆم
چاوەنۆڕی بادەی مەی کەوسەرینی تۆم
من ماوەی مەیدانی تەمەنم بڕیوە
ئەی ساقی کەی کاتی مەی گێڕانت دەست پێ دەکا
دەخیلی تۆم ساقی بادەیێکم بدەیێ لەو مەیە بە جۆشە
بادەیێکم پێ بدە تا نۆشی بکەم (بیخۆمەوە)
با دڵم لە داغی دەوران شاد بکەم
کۆگای خەرمانی غەم بەبادا بکەم
هەرچەندە (سەیدی) لە عەشقی تۆ زۆر مەستە
ئەی ساقی ئاوات دەخوازێ پیاڵەیێک مەی لێت وەربگرێ

سەیدی ئەم لیریکەی بۆ وەسفی بەهار تەرخان کردووە، بەهاری بێ مەی ناوێ. ساقی یا مەیگێڕ دلبەری شاعیرە. لە ئەدەبی کلاسیکیدا مەیگێڕ کەسێکی گەورەیە، بەپێی ئەو شاعیرەی شیعرەکە دەنووسێ ئەو کەسە دەگۆڕێ، دەشێ ڕەمزی سۆفیزم بێ لە شێخێک یا کچێک یا کوڕێک ببینرێ. سەیدی لەم شیعرەدا مەیگێڕ لە خۆشەویستەکەی دەبینێ، بەم جۆرە سێ کوچکەی بەهار و مەی و کچی بەڵگەی دڵداری دروست دەکا.

سەیدی سەرخۆشی بۆ ئەوە گەرەکە فیکری لە داخی گەردوون و ڕۆژگار شاد بکاو غەم و مەینەتی لە دڵی دەربکا و بیداتە بەربا. شاعیر مەستی ڕاستەقینەی دڵداری لە مەیگێڕ (یار) دەبینێ، کە داوای

پیاڵەی مەی دەکا تەنیا لەبەرئەوەیە لە دەستی یار وەری بگرێ، ئەگینا مەستی ڕاستەقینەی لە عەشقی یار وەرگرتووە.

-٢-

لە وەسفی یاری خۆشەویست شاعیر دەڵێ:

بینایی دیدەم شای سۆسەن خاڵان
ئی دەستە بەستەی مەستی گوڵاڵان
بگیرە جە دەس ئی کەم تاڵەوە
بنیەش بەو گۆنای موشکین خاڵەوە
گوڵ پەی گوڵ خاسەن جەمین جامەنی
گوڵ بۆ گوڵ قامەت گوڵ ئەندامەنی
شاباشی تۆ بان گوڵاڵانی مەست
(سەیدی) خارخاسەن بگێرۆ وەدەست

واتاکەی:

ڕووناکی چاوم شای سۆسەن خاڵان
ئەم دەسکەی گوڵاڵە مەستەکان
لە دەست ئەم چارەڕەشە وەربگرە
بیکە بەسەر کوڵمە بۆن خۆشە پڕ لە خاڵەکەتدا
گوڵ بۆ گوڵ دەشێ بۆ تۆی ڕوومەت ساف
بۆنت گوڵە، قەد و باڵات داری گوڵە، هەموو لەشت گوڵە
هەموو گوڵاڵانی مەست شاباشی تۆن
(سەیدی) با دڕک بەدەستەوە بگرێ

لەم شیعرەدا سەیدی قسە لەگەڵ خۆشەویستی دەکا، کەژ بەهارە، دلبەر لەناو گوڵ و گوڵاڵە نوقوم بووە. شاعیر دەستەگوڵی بۆ دەبەستێ، پێشکێش بەیاری دەکا، ڕەنگە ئەم دیارییە بەجێ نەبێ، چونکە خۆشەویست لە گوڵەکان جوانترە، لەبەرئەوەیە گوڵ و بەهار شاباشی جوانی دلبەرن، واتە گوڵ لەگەڵ گوڵان دەبێ، دڕکیش بەشی سەیدییە. لە پەندی پێشینانی کوردی پەندێک دەڵێ: «گوڵ بۆ گوڵ و دڕک بۆ دڕک».

-٣-

لەم دێڕە شیعرەدا دیسانەوە شاعیر هەر خەریکی یارە و گفتوگۆی لەگەڵدا دەکا و دەردی دڵی خۆی بۆ دەڕێژێ:

ئەریٚ ڕەندەکەم، ئەریٚ ڕەندەکەم
ئەریٚ هەی نازار شۆخی ڕەندەکەم
ئەریٚ نازەنین دڵ پەسەندەکەم
تۆ هەر ئەو خواجە و من ئەو بەندەکەم
تۆ خۆت شەرتت کەرد بەینەت دارەکەم
واتت هەر تۆ نی تا سەر یارەکەم
ئێسە سەبەب چێش ئەریٚ لەیلەکەم
مەیلت کەردەن سەرد هەی بیٚ مەیلەکەم
بینایی چەمان بەرگوزیدەکەم
من هەر ئەو غولام زەڕ خریدەکەم
شەرتم ئەو شەرتن هەتا من زیندەم
ددانی تەمای تۆ هەر نەکەندەم
تۆ بەدەستی قەسد جە بەدوازەکەم
منت بیٚ ناز کەرد ساحێب نازەکەم
من (سەیدی) غولام قەدیم زادەکەم
وەی من درێغا سیا تاڵەکەم

واتاکەی:

ئەی خۆشەویستەکەم، ئەی خۆشەویستەکەم
ئەی نازدار ئەی شۆخە خۆشەویستەکەم
ئەی نازەنین ئەی دڵ پەسەندەکەم
تۆ گەورەی و من بەندەی تۆم
تۆ شەرتت کرد ئەی وەفادارەکەم
وتت تا سەر هەر تۆ یارمی
ئێستاش هۆی چییە ئەی لەیلەکەم (لەیلای من)
مەیلت سارد بووە ئەی بیٚ مەیلەکەم
بینایی چاوان ئەی خۆشەویستەکەم
من هەر ئەو بەندەم بەپارە منت کڕیوە
مەرجم هەر ئەو مەرجەیە تا ماوم
ددانی بەتەمابوونی تۆ نەکێشم (وازنەهێنم)

تۆ بەئانقەست گویٚ دەگریە بەدگۆ
منت بیٚ ناز کرد خاوەن نازەکەم
من (سەیدی) بەندە زادەی قەدیمی تۆم
درێغا! من چارەڕەشم

لەم شیعرەدا سەیدی گلەیی لە نازدار دەکا، لەپێشانا بەجوانیدا هەڵدەڵێ. بەگەورە و مەزن دەیخاتە ڕوو، یار بەسوڵتان و خۆی بەدیل و پێش خزمەت لە قەڵەم دەدا، لێی دەپاڕێتەوە، لەناخی دڵیەوە ئەو ڕاستییەی بۆ دەربڕێ کە وەفای بەرامبەری بیٚ سنوورە. لەوکاتەی بەڵێنی داوەتیٚ هەتاهەتایە هەر ئەو بپەرستیٚ، کەچی یاری نازدار بەئانقەست گویٚ لە نەیار و ناحەز و بەدخوان دەگریٚ و لەبەر ئەوە بیٚ نازی کردووە. دەبیٚ ئەم چارەڕەشییە لە سەرەتاوە چارەنووسی سەیدی بیٚ!

-٤-

لەم لیریکەدا ڕووبەڕوو لەگەڵ شیرینی یاری قسە دەکا، مەبەسی وەسفی هەندیٚ لە ئەندامانی دەموچاوی شیرینی جوانە، هەروەها باس لە نەرمونیانی و خووڕەوشت و شیرینی گفتوگۆی دەکا:

شیرین پەیوەندەن، شیرین پەیوەندەن
دوو ئەبرۆی سیات بەهەم پەیوەندەن
دوو شیرازەی قەوس ئوسای غەیب ژەندەن
هەریەک سەد پەیکان وە جەرگم شەندەن
جەو دەستەی زوڵفان حەیران مەندەنان
دامەن یا شامار یاخۆ کەمەندەن
خالی جەمینت زوڵفی چین چینت
چون دانە و دامەن سەیادان تەندەن
هەر تارێش سەد تا پێچ دان وە هەمدا
هەر تارێش سەد دل پەنەش پابەندەن
ئەر من شەیداش بیم نەکەران مەنام
بیٚ حەد زەریفەن بیٚ سامان ڕەندەن
بالاٚت وێنەی سەوڵ سای سەهەندەی باغ
شۆخەن وەش تەرحەن بەرزەن بوڵەندەن
دوو دیدەی سیای فیتنە ئەنگێزت
سەرمایەی ئەفسوون هەم جادوو بەندەن
غەمزە و لارە و لەنج دیای بەنازت

بنچـــینەی یانەی ســـەبووریم کـــەندەن
گــوفــتــوگــۆی شــیــرین کــەلامت ڕازت
شـــەهدەن شـــەکـــەرەن نەباتەن قـــەندەن
بەهای دانەی خـاڵ سـەفـحـەی جـەمـینت
مـوڵکی هیندســتـان شـاری خـوجـەندەن
عـــومـــرم شی وە باد تـاقـــیق نەزانام
بێ مـەیلیت تاکـەین؟ جەفـات تا چەندەن؟
خواجەی ساحیب شەرت چی وۆ وەنجـیانی
مـەیلت، مـۆبەتت، هیچ کـام نەمـاندەن
کەی جە بەندەگیت سەرکێشان (سەیدی)
هەر غـــولامی تۆن، هەر تا کـــە زیندەن
حـەڵقــە غــولامــیت مـەکــەرۆ نەگـۆش
بەندەن پێش واچە (یەکـەمــتــەر بەندەن)

واتاکەی:

شیرین! بەیەکترییەوە بەستراو و،
هەردوو برۆی ڕەشت بەیەکترییەوە بەستراوون
دوو شیرازەی برۆت غەیب بەستوویەتی بەیەکترییەوە
هەریەکەیان سەد تیری لە جەرگم داوە
لەو دەستە بەستەی زوڵفەکانت سەرسام ماووم
ئەمە پاشای مارانە یا کەمەندە!
خاڵی کوڵم و زوڵفی چین چینت
وەکو دانە و داو وایە ڕاوچییان دروستیان کردووە
هەر تاڵێکی سەد تای بەیەک داداوە (لوولی کردووە)
هەر تاڵێکی سەد دڵی پێ بەستراوە (تووشی دڵداری کردووە)
ئەگەر من گیرۆدەیان بم لۆمەم مەکەن
چونکە جوانییان بێ سنوورە، ڕەندییان بێ وێنەیە
بالات وێنەی نەمامی سێبەری ناو باغە
جوان و خۆش ڕەنگە، بەرز و بڵندە
دوو چاوی ڕەشی فیتنە پژێنت

سەرچاوەی ئەفسوونن و پێوەندییان بەجادووەوە هەیە
غەمزە و لارولەنجەت و نواڕینی بەنازت
هەموو ئارامییێکی منیان لەبندا هەڵکەند
گفتوگۆی شیرین، وتەی ڕازونیازت
هەنگوینە، شەکرە، نەباتە، قەندە
نرخی دانەی خاڵی پەرەی کوڵمت
هەموو موڵکی هیندستان و شاری خوجەندە
عومرم بەباداچوو بەڕاستی نەمزانی
تاکەی بێ مەیلی؟ جەفات تا چەندە؟
ئەی گەورەی خاوەن پەیمان، بۆ لێمان زیزی
مەیل و خۆشەویستیت هیچ یەکیان نەماوون
کەی لە بەندەییت (سەیدی) سەرکێشی کردووە
هەمیشە غولامی تۆیە تا لە ژیاندایە
حەڵقەی بەندەیی تۆ لە گوێی دەکا
بەندەیە، پێش خزمەتە، کەمترین دیلە

ئەوەی گومانی تێدا نییە ئەوەیە لە شیعری لیریکی هەموو ناوچەکانی گۆراننشین لە کوردستاندا بەدەگمەن یەکێتیی قافیە بەرچاو دەکەوێ، ئەم شیعرەی سەیدی یەکێکە لەو شیعرانەی یەکێتیی قافیەی تێدا بەکارهێنراوە، قافیەکە لەسەر دەنگەکانی (...ندەن)ە.

لەم شیعرەدا سەیدی خەریکە دوو مەبەس ڕوون دەکاتەوە، یەکێکیان مەتریالییە، خەریکی وەسفی هەندێ لە ئەندامانی لەشی دلبەرە، ئەویتریان گیانییە، لە خووورەوشت و کردەوە و گفتوگۆ و دەم و پلی خۆشەویست دەدوێ، وەسفی برۆ و زوڵف و بسک و خاڵی کوڵم و چاو و بالا، ئینجا لارولەنجە و ڕەوتی.

شاعیر لە خاڵی دەموچاوی دەدوێ و نرخی ئەو خاڵانە دیاری دەکا، لای وایە بەخەراجی هەموو وڵاتی هیندستان و شاری خوجەندی تورکستانی کۆنی ئاسیای ناوەڕاست ئەوجا ئەو خاڵانە دەکڕرێن. بۆ دروستکردنی وێنەی شیعری سەیدی هەوڵ دەدا گەورەیی یار و بچووکی خۆی بخاتە ڕوو، دەڵێ دیلیەتی سەیدی بۆی نەبووە بەهۆی سەرکێشی ، هەمیشە غولام بەندەی یارە، حەلقەی دیلیەتی لە گوێی کردووە.

-٥-

سەیدی ئەم لیریکەی بۆ «ڕیۆن»ی دلبەری وتوە:

ڕێـون! داخــــــۆ بـالا تـەڤــــــە
هــــــەزاریـــــۆ دەردەدارانــــــی

گرد کوشته و ئایدەتەنیٚ
تە دیدەت جادووکارەنیٚ
بالاٚت نەمامی نەوبەرۆ
دیدێت نەرگسی مامەرۆ
کولٚمێت ساڤۆ دلٚی دەرۆ
مەمێت مەرەجێو نارەنیٚ
زولٚفێت گرنجوو خاوەنی
سەر لوولەنی سیاوەنی
چنوور ڕاگا و کاوەنی
کەمەندە یا شا مارەنیٚ
گەر لۆمەنوو ئەگەر مەنۆ
ئەز عاشقۆ بالاٚو تەنۆ
بیٚ دینە باتەپلٚم ژەنۆ
وەس نیاخاسم یارەنیٚ
ئەشکت پیسەش و ستەن کەلیم
بیەن بایس پەی خجلٚنێم
سەر تاوار و نەتۆ و دلٚێم
حەرفی تمێت دیارەنیٚ
بیٚ مێرغوزار دونیا تە مۆم
چەنی ئاڤۆ هەرسۆ چەمۆم
کەی مەینەتۆ یاگۆ خەمۆم
دیدەی من ئینتیزارەنیٚ
زێدم چۆلٚۆ ماوام بەرۆ
پیمۆ نۆمۆ پەی تە هەرۆ
تاکەی ئەڤدالٚ مشێوۆ بەرۆ
بەرگولەشیم دەورا نەنیٚ
تالٚەم کەمۆ غەمیم فرۆ
پەی تەم پۆشان بەرگوو کۆفۆ
من ئادوو بەینم هەر یۆڤۆ
بەلاٚم تە مۆلٚەت دارەنیٚ

ئەز مەجنوون و وێلٚ و تەنۆ
شێت و ئەرا گێلٚ و تەنۆ
دایم چەنی خێلٚیٚ تەنۆ
کۆمێم چنیم بێزارەنیٚ
تۆنی حەیات و نەفەسم
سا سیٚ مەنام کەرا کەسم
کەلامولٚلاٚ و بابۆیم قەسەم
من هەر ئێدەم گورفتارەنیٚ
ساوەس چەنیم توندی کەرە
دا لێوە غەمخواریم کەرە
بافتەن کە روو راتنە سەرە
ئەر تەقسێت هەموارەنی
ئەگەر تە قەولت سادقۆ
پێشە و یاران موافیقۆ
وەس دەر جەفاو و عاشقۆ
فەقیرەنیٚ هەژارەنیٚ
(سەیدی) فدیۆ سیمین لەشۆن
گورفتار و بالاٚ وە شۆن
خەیالٚش لاو دیدە رەشۆن
چەم سیاوێش دەکارەنیٚ

واتاکەی:

ڕیۆن! لە داخی بالاٚی تۆ
هەزار کەس تووشی دەرد بووە
گشتیان کوشتەی چاوەکانی تۆن
چاوەکانت کاری جادوو دەکا
بالاٚت نەمامی تازە پشکووتوو
چاوت تێرگسی(مامەڕۆ)یە
کولٚمت سێوی باغە
مەمکت هەناری بچووکە

زوڵفت گرنج و خاوە
سەر گوریزە و ڕەنگ ڕەشن
چنووری ڕێگای (کاویّ)ی
کەمەندە یاشای مارانە؟
ئەگەر لۆمەیە، ئەگەر مەنعە
ئەز عاشقی باڵای تۆم
بۆ ئەم ئایینە با تەپڵم بۆ لێ بدەن
من یاری دیکە ناخوازم
عەشقت لە مێشکمدا جێی کردۆتەوە
بۆتە هۆی مەشغوولیم
سەر تا خواری دەروونمی داگیر کردووە
هەموو قسەکانت لای من ئاشکران
هەموو دونیام لێ بووە بەمێرغوزار
بەئاوی فرمێسکی چاوەکانم ئاودراوە
کەی دەگەیە جێی غەمم
چاوی من چاوەنۆڕتە
زێدم چۆڵە لە دەرەوە ماوم
بۆ تۆ قوڕ دەپێوم
تاکەی هەر عەبداڵی تۆ بم
دەوار بەرگی پۆشینم بێ
بەختم کەمە غەمم زۆرە
بۆ تۆ کفنم لەبەر کردووە
من هەر لەسەر شەرت و پەیمانی خۆمم
بەڵام تۆ مۆڵەت نادەی
من مەجنوونم وێڵم بۆ تۆ
شێت و سەرگەردانم بۆ تۆ
هەمیشە زۆر لەگەڵما تیژی
من لە خێڵی تۆم خزمی خۆم لێم بێزارن
تۆ ژیان و هەناسەمی
با کەسوکارم لێم نەگەڕێن

سوێند بەقورئانەکەی باوکم دەخۆم
من قسەم هەر ئەوەیە (تۆم خۆش دەوێ)
بەسە ئەوەندە لەگەڵمدا توند مەبە
هەندێ غەمخۆری من بە
چاکتر ئەوەیە سەرم لە ڕێی تۆ دابنێم
ئەگەر قسەت خۆش و هەمواربێ لەگەڵمدا
ئەگەر ڕاست دەڵێی
وەکو یاران موافیقی
بەس بێ! جەفای ئاشقان مەدە
ئەوان گرفتار و هەژارن
(سەیدی) قوربانی لەش زیوییەکانە
گرفتاری بەژن و باڵای جوانە
خەیاڵی لای چاو ڕەشانە
ئەو چاوانە لەناویان بردووە

ئەم شیعرە بەم شێوە ئەندازیارییەی لێرەدا تۆمارکراوە لە بابەت کێشەوە بەخۆماڵی حسێب دەکرێ، هەر دێڕە شیعرێکی بریتییە لە هەشت بڕگە، بەم جۆرە وەک دوو بەیت دەکەوێتە بەرچاو لەسەر قافیە (ااا ب)، تەنیا دوو بەیتی یەکەم نەبێ لەسەر قافیەی (ا ب حـ ب) دەبێ. کەچی ئەگەر هەر دوو بەیتێک لە ڕووی ئەندازیارییەوە بکەین بەدێڕە شیعرێک (دوو نیو دێڕ شیعر) و بەشێوەی شیعری کلاسیکی ئیسلامەوی تۆماری بکەین، دەبێتە غەزەلێکی عەرووزی لەسەر کێشی ڕەجەزی تەواو، هەر نیوە دێڕی چوار جار (مستفعلن) دەبێ، ئەم جۆرە شیعرە لە ڕەوانبێژیدا «موڕەسسەع»ی پێ دەڵێن، وەکو لەلای خوارەوە دەردەکەوێ:

ڕیۆن! داخـــۆ باڵا تەڤـــە هەزاریۆ دەردەدارەنی
گرد کوشتە و ئادیدە تەنی تە دیدەت جادووکارەنی
باڵات نەمانی نەوبەرۆ دیدێت نەرگسی مامەرۆ
کوڵمێت ساڤۆ دڵی دەرۆ مەمێت مەرەجێو نارەنی

ئەمە یەکەمین شیعر نییە سەیدی بۆ ڕیۆن (ڕەیحان)ی خۆشەویستی وتبێ ، لە شیعرەکەدا مەبەسی شاعیر ئەوەیە لە دوو شت بدوێ، یەکێکیان وەسفی ئەندامانی لەشی یارە و، دیاردەکانی سروشتی ڕەنگینی هەورامان بەکاردێنێ بۆ بەراوورد و لە یەک چواندن، بۆ بەڵگە چاوی بە نێرگسی مامەڕۆ دەچوێنێ، ئەمە ناوی جیگەییێکە لە هەوراماندا نێرگسەجاڕی زۆری لێیە و نێرگسی ئەوێ بەناوبانگە. زولفی خاوی لەگەڵ چنووری قەراغ ئەو ڕێگەیە بەراوورد دەکا کە دەکشێ بۆ سەرشاخی کاوێ لە

هەورامانا. بەڵام لایەنی ڕازی دڵی لە شیعرەکەدا زیاتر دەکەوێتە بەرگوێ، لەم لایەنەوە تەنیا خەریکی ئەوەیە ڕیۆن باوەڕ بەوە بکا لەو زیاتر کەسی خۆش ناوێ، ڕازونیازی لە شیعرەکەدا وەک موناجاتێک وایە بەرامبەر بەبتێک، بەڵام پاڕانەوەی لە دڵدارییێکی زەمینی (مەجازی) دەکا، لەبەرئەوەیە خۆی بەقوربانی لەشی زیوین دەکا و گرفتاری باڵای جوانە و خەیاڵی لای چاو ڕەشانە.

-٦-

لەم لیریکەدا سەیدی دڵخۆشی دەردەبڕێ، بەختیارە بەوەی دلبەر هاتۆتە لای سڵاوی پێ بگەیەنێ، گفتوگۆی لەگەڵدا بکا، دەڵێ:

نازداران یاوان، نازدارە یاوان
نازاری بێ عەیب نازداران یاوان
عەلەیکەلسسەلام وە بانی چاوان
سەرزەمین بەنوور لە قای تۆ ئاوان
بنازوو بەسونع دارای بێ نیاز
بەقودرەت شەخسی چون تۆ مەدۆساز
بە لەب یاقووتی بەگۆنا قەمەر
شۆخ و زەریفی نەعالەم یەکسەر
یالڵا، تا دەوران دونیاوە پا بۆ
خوا یارت بۆ ئینە دوعات بۆ
قیبلەم سوپەردەی وەیسی نازار بای
ئەمین جە گەزەند دیدەی بەدکاری بای
فیدای باڵات بام، سەولی سەرئەفراز
بدیە پەی جەستەیم بنیەم نیگای ناز
(سەیدی) تا ئەورۆ ڕۆش نە حەیاتەن
هەر گۆیای مەدحی سەنای باڵاتەن
بەو شەرت تۆ بەندەی ئیخلاسش وانی
شایستەی ئینعام خەڵاتش زانی

واتاکەی:

نازدار گەیشت، نازدار گەیشت
نازداری بێ خەوش نازدار گەیشت
عەلەیکەلسسەلام بەسەرچاو هاتی

سەر زەوی بەڕووناکی تۆ ئاوەدان بووەوە
بنازم بەکردەوەی خودای بێ نیاز
کە شۆخێکی وەک تۆی خوڵقاندووە
لێووت یاقووتە، کوڵمت مانگە
جوان و ڕەنگینی، تاکی لەگێتیدا
خودا تا دونیا ماوە ئاگادارت بێ
خودا ئاگای لێت بێ ئەمە دوعای منە
قیبلەم! تۆم بەوەیسی نازدار سپاردووە
لە ئازار بەدوور بی لە چاوی بەد بپارێزرێی
بەقوربانی باڵات بم وەک سەوڵی سەربڵند
بنواڕە لەشم بەنیگای پڕ لە نازەوە
(سەیدی) تا ئەو ڕۆژەی لە ژیاندایە
تەنیا خەریکی مەدح و سەنای باڵای تۆیە
بەو مەرجەی بە بەندەییێکی دڵسۆزی خۆتی بزانی
بەشایستەی خەڵاتی بزانی

لەم شیعرەدا سەیری سۆزی خۆی دەردەخا بەرامبەر بەو یارەی بیری لێ کردۆتەوە و هاتۆتە لای. شانازی بەتوانا و کاری جوانی کردگار دەکا کە ئەم سەنەمەی دروست کردووە. ئینجا دەکەوێتە وەسفی لێوی وەک یاقووت و کوڵمی مانگ ئاسا. خۆشەویست لە نزیکییەوەیە نازانێ تەماشای کوێی بکا، کە ماڵاوایی لێ دەکا لە خودا دەپاڕێتەوە ئاگاداری بێ، بیپارێزێ بەوەیسی قەرەنی دەسپێرێ، سەیدی بەدرێژایی ژیانی تەنیا دڵسۆزی ئەوە، کەس لەناو دڵی نییە لەو زیاتر. با دلبەریش شاعیر بەبەندەییێکی دڵسۆزی خۆی بزانێ، ئەگەر کەسی تر هەیە شایانی خەڵاتی دلبەر بن، با سەیدیش یەکێک بێ لەوان.

-٧-

لە قەسیدەییێکی درێژی (پۆیێمێکی)دا سەیدی هەندێ بەسەرهاتی مەجنوونی لەیلامان بۆ دەگێڕێتەوە، لە ئەدەبی کوردیدا ئەم جۆرە چیرۆکە دڵدارییانە بەتایبەتی چیرۆکی لەیلا و مەجنوون لە شیعری لیریکیدا بایەخی زۆری پێدراوە. بەڕاستی شاعیران لەم جۆرە لیریکییانەدا داهێنانی ئیستێتیکییان زیاترە لەوەی تەواوی چیرۆکەکەیان بەقالبی چیرۆکی شیعری هۆنیوەتەوە.

سەیدی قەسیدەکەی بەم شیعرانە دەست پێ دەکا:

دڵەی شەیدای مەست، دڵەی شەیدای مەست
ئەوتۆ عاشقنی شێتی شەیدای مەست

شەرتی بەقاو بەین، قەیسی لەیل پەرست
هەر تا زیندەنی تۆ مازەش جە دەست
ئەرتۆ گەرەکتەن یار دیدەن کەری
هۆگێرە شێوەی قەیسی عامیری

واتاکەی:

ئەی دڵەی شەیدای سەرخۆشی
ئەگەر تۆ عاشق و شێت و شەیدای سەرخۆشی
ئەو شەرت و پەیمانەی قەیسی لەیلێ پەرست لەسەری بووە
تۆش تا لە ژیانداى لە دەست خۆتی مەدە
ئەگەر گەرەکتە چاوت بەیار بکەوێ
ڕێگەی قەیسی عامیری بگرە

بەم وتە پڕ لە داهێنان و هونەرییانە سەیدی بەرەو ڕووی دڵی دەبێتەوە و ئامۆژگاری دەکا بەوەی ئەگەر بەڕاستی مەبەسی دڵدارییە پێویستە ڕێگەی قەیس بگرێ و پەند لە بەسەرهاتی وەربگرێ. ئینجا لە هەڵسوکەوتی دەدوێ:

بەو دەشت و دەردا سێر گێلا خەیلێ
ئاخر شی وە لای هەوارگەی لەیلێ
دیش خێڵی لەیلێ، نەوجا هۆر کەندەن
مەنزڵ وێرانەن کەس تێش نەمەندەن
مەجنوون خۆ وێڵ بی بەتەر بی هەردە
هەر داتش بەسەردا چون ئازیز مەردە

واتاکەی:

بەو دەشت و دەرەدا زۆر سووڕایەوە
لەدواییدا گەیشتە هەوارگەی لەیلا
بەچاوی خۆی بینی لەو جێیە نەماوە
مەنزل وێرانەیە کەسی تێدا نەماوە
مەجنوون وێڵ و سەرگەردان بوو لەم هەردانەدا
بەهەردوو دەست لە خۆی دەدا وەک عەزیز مردە

مەجنوون کە دەگاتە هەوارگەی لەیلا و لەوێ نایدۆزێتەوە، یەکجار پەرێشان دەبێ و بەهەردوو دەست لەسەری خۆی دەدا و، وێڵ و سەرگەردان لە بیابانا دەسووڕێتەوە:

جە کۆچی لەیلێ شای بەینەت داران
تۆنی جێ مەندەی کۆنە هەواران
خەیلێ پەی دەستوور پەشێو بێ پەرێش
ئەحواڵی لەیلێ خەبەر پەر ساڵێش
ناگا تەماشای دەشت و سارا کەرد
دیش کە سەییادێ پەیدا بی جەهەرد
یەک ئاهووش کوشتەن وەستەن نەشاندا
مەو یەرۆ بەجەخت نەوبیاباندا
شی وەلای سەییاد قەیسی جەفاکێش
تا چون سائیلان گۆشت بوازۆلێش
واتش ئەی سەییاد تۆ عەشقی پیرت
ببەخشە پێمان ئارۆ نەچیرت
سەییاد چون مەردان مەردانەکی کەرد
لای نەچیرش بە مەجنوون سوپەرد
مەجنوون هۆر گیرا و ئاما بەشیتاب
گنا نە خەیاڵ کارسازی کەباب
ئاهووی سەییادش قیمە کەرد بەتێغ
لاشە و جەرگ و دڵ پێکاوە ڕووی سیخ
بەدڵەی پوڕسۆز هیجران وەردەوە
بەئاهی دەروون ئایر کەردەوە
کەبابێ کەردش بەسەر سۆز و غەم
نمە کاووش کەرد بە ئەسرینی چەم
ئاوەر وەلای سەگ بەتەعجیل و دەو
واتش ئەی زەعیف بێ خۆراک و خەو
یەتەعمەی کەباب قەیسی چۆت گەردەن
تۆ زامدارەنی پەی تۆم ئاوەردەن
دەسا مەیل کەرە شیفای جەستەت بۆ
مەرهەم پەی زامان جەستەی خەستەت بۆ
چەندێ پەی دەستوور کەباب کەرد پەرێش
تاکە زامانش یەک یەک بی سارێش

قووەتش جە قووت كەباب بی تازە
تەی بی نەسارا كەردش جانبازە

واتاكەی:

لە كۆچی دوایی لەیلای شای وەفاداران
تۆ لە كۆنە هەواران بەجێماوی
ماوەیێک بۆ كەسێک پەرێشان بوو
هەواڵی لەیلای لێ بپرسێ
لەپڕ تەماشای دەشت و دەری كرد
چاوی بەڕاوچییێک كەوت لەو هەردە پەیدا بوو
مامزێكی كوشتووە و داویەتییە سەرشانی
بەتیژی تێدەپەڕی لەو بیابانەدا
قەیسی بەلەنگاز چووە لای ڕاوچی
بۆ ئەوەی وەک دەرۆزەكەران گۆشتی بداتێ
وتی: ئەی ڕاوچی سوێندت بەعەشق
نێچری ئەمڕۆت بەمن ببەخشە
ڕاوچی مەردانە پیاوەتی كرد
لاشەی نێچری دایە مەجنوون
مەجنوون هەڵی گرت بەپەلە ون بوو
بیری لەوە كردەوە بیكا بەكەباب
مامزی ڕاوچی بەچەقۆ قیمە كرد
لاک و جەرگ و دڵی كرد بەسیخدا (شیشی كەباب)
بەدڵێكی پڕ لە سۆزی دووری
بەئاهی ناو دەروونی ئاگری كردەوە
بە سۆز و دڵ شكاوی زۆرەوە كەبابی ئامادە كرد
بەفرمێسكی چاوی دروستی كرد
بەپەلە بۆ لای سەگی هێنا
وتی: ئەی ئەوەی بێ خۆراک و خەو
بەم كەبابە خۆراكی قەیسی چۆڵ و هەردانە
تۆ برینداری بۆ تۆم هێناوە

فەرموو بیخۆ شیفای گیانت بێ
مەلحەمی برین و لەشی نەخۆشت بێ
ماوەیێک بەم جۆرە كەبابی بۆ دروست كرد
تا برینەكانی یەک یەک سارێژ بوو
بە كەبابەكە هێزی هاتەوە سەر خۆی
دەستی كردەوە بەگەڕان و قەڵەمبازی لە سارادا

لەدوای ئەمە دیسانەوە مەجنوون دەكەوێتە گەڕان بەشوێن لەیلادا، بێ ئەنجام نەیدۆزییەوە و نایدۆزێتەوە. سەیدی لە هێزی چاكە بەولاوە لە دەروونی مەجنووندا هیچ شتێكی دیكە نابینێ. لەكاتێكدا خۆی تووشی دڵدارییێک بووە نەگەیشتۆتە ئەنجام بەزەیی تەنیا بەئادەمزاد نابێتەوە، بەڵكو بەئاژەڵیش، لەبەرئەوە بەسەرهاتی ڕاوچی و نێچیرەكەی دەدۆزێتەوە. مەجنوون لەو بیابانەدا تووشی ڕاوچییێک دێ خۆی و كارمامزە نێچیرەكەی، داوای لێ دەكا گۆشتی مامزەكەی بداتێ، نەک بۆ ئەوەی خۆی بیخوا، بەڵكو بۆ ئەو سەگە لەڕەی لە برسانا هێزی تێدا نەماوە، گۆشتی مامز دەكا بە كەباب بۆ سەگەكە. بەرە بەرە سەگ دێتەوە سەر خۆی و قەڵە و دەبێتەوە و دەكەوێتە گەڕان و سەیران و قەڵەمبازی لەم دەشتە بێ پایانەدا. بەم جۆرە ڕەوشتی سۆزی مرۆڤایەتی لە بێ نەوا و نامرادێكی وەكو مەجنوون دروست دەكا و هەوڵ دەدا ڕێگە بۆ خەڵكی دیكە خۆش بكا بۆ ئەوەی بگەنە مرازیان، چونكە خۆی بەو مرازە شاد نەبووە.

سەیدی بەم دێڕانە دوایی بەشیعرەكەی دێنێ.

ئەر پێش مەزانا ڕەقیبی ڕا چەفت
ئاخر وەلای لەیل كەی ڕاگەش مەكەفت
(سەیدی) داد جە دەس بەخۆیی ڕەقیب
نمازۆ دیدار یارش بۆ نەسیب
ئەرسەد ساڵ چەنیش بكەری حاسی
خاسیش هیچ نیەن غەیر جەنارسی
سەگ پێشەش مەدەی وەفاش پەی تەورەن
ڕەقیب گەنجش دەی پیشەش هەر جەورەن

واتاكەی:

ئەگەر ڕەقیبی بەدكار دەیزانی
مەجنوون ڕێی دەكەوێتە لای لەیلا ڕێگەی لێ دەگرت
ئەی (سەیدی) داد لە دەست بەدخوویی ڕەقیب

ئەو ناهێڵێ یار نەسیبی بێ
ئەگەر سەدساڵیش چاکە بکەی
چاکە لە ڕەقیب ناوەشێتەوە تەنیا درۆ نەبێ
سەگ ئێسقانی دەدەیتێ وەفای هەیە
ڕەقیب ئەگەر چاکەشی لەگەڵدا بکەی پیشەی خراپەیە

ڕەنگدانەوەی چیرۆکی دڵداریی «لەیلا و مەجنوون» لە ئەدەبی کوردیدا، بەشیعر و پەخشان، بەلیریک و چیرۆکی شیعری کورت و درێژ لە ڕۆژگاری کۆنەوە لە هەموو ناوچەکانی کوردستان بەشێوەیێکی فراوان لەناوەوە بووە، ئەم شیعرەی سەیدی یەکێکە لەو لیریکە زۆرانەی لەم بابەتەوە هۆنراونەتەوە.

-٨-

لەم لیریکە کورتەدا سەیدی لە ئێش و ئازاری لەش و شپرزەیی دەروونی دەدوێ، ڕوو دەکاتە هاوڕێیانی و دەڵێ:

هام سەران ئێشان، هام سەران ئێشان
ئێ شەو زامی تەن خاس مەدان ئێشان
مەلوول و زویر خاتر پەرێشان
چمان قیمەی جەرگ ئەمن مەکێشان
کەس نییەن پەرسۆ ئی زامدارەکێن؟
ئی بەندەی بەدبەخت سیاستارکێن
پەی ڕووی ڕەزای حەق فیکرێ جەحاڵم
با نەگێرۆ عام هەناسەی کاڵم
ئەر زامان بەی تەور تاسوب کەران چڵ
سوب لاشەی (سەیدی) مەسپاران بەگڵ

واتاکەی:

هاوڕێیان ئێشم هەیە
ئەمشەو برینی لەشم بەکوڵ ئێش و ئازاری هەیە
مەلوول و زیزم حاڵم پەریشانە
جەرگم قیمەکراوە حەجمانم نەماوە
کەس نییە بپرسێ ئەم زامدارە کێیە؟
ئەم بەندەی بەدبەخت و چارەڕەشە

بۆ خاتری خودا بیرێک لە حاڵم بکەنەوە
با هەناسەی کاڵم هەموو دونیا دانەگرێ
ئەگەر برینەکانم تا بەیانی بەم جۆرە بمێننەوە
سبەینی لەشی (سەیدی) بەخاک بسپێرن

لەم شیعرەیدا سەیدی دوو مەبەس دەدا بەدەستەوە، یەکەمیان ئێش و ئازاری دەروونی دەکا بەئێش و ئازاری لەش و بەشێوەیێک دەری دەبڕێ حەجمانی لێ بڕیوە، دووەمیان شاعیر پشتگوێ خراوە، کەس لێی ناپرسێتەوە و بەهانایەوە نایە. بێ گومان مەبەسی ئەوەیە ئەگەر لێی بپرسن ئێش و ئازاری کەم دەبێتەوە و وەک نوقڵانەیێک دەکەوێتەوە و لەو مەینەتییە ڕزگاری دەبێ. بەلایەوە ئەگەر لێی نەپرسنەوە بەیانی ئەو شەوە کۆچی دوایی دەکا، ئەوکاتە دەبێ خەریکی ناشتنی بن.

-٩-

دەڵێن مستەفا بەگی کوردی بیروڕای بەرامبەر بەشیعری سەیدی دەربڕیوە و، وتوویەتی گۆیا هەمووی بەسەر عەشق و دڵداریدا هەڵداوە. شاعیر بەم لیریکە وەرامی کوردی دەداتەوە:

هیجری نەزانان، هیجری نەزانان
تۆ بەحاڵی دەرد ئێمەت نەزانان
من (سەیدی) سەردار سوپای دێوانان
کوشتەی دەردی عەشق زەدەی هیجرانان
تاوانام کیتاب دەرسی عەشقم وەند
مۆری دڵ بەسەجع نامی عەشقم کەند
جە مەکتەبخانان تاکە مەشقم کەرد
عالەم مەزانان مەشقی عەشقم کەرد
تاکە جوان بێم نەسەودای یار بێم
هەوای عەشقم بێ پەوچی سادار بێم
بە ساداری عەشق یا وام بەپیری
ئەسڵا رام نەکەوت من وەلای ژیری
نەو وەهاری عومر جوانیم و بەرد
گا چەنی هیجران گا بەداخ و دەرد
هەر شێت و سادار بیابان گێڵ بێم
چمان من جا دار مەجنوونی وێڵ بێم

(سەیدی) تا زیندەن چەنۆ دەردەوە
چون مەجنوون وێڵەن بەڕووی هەردەوە

واتاکەی:

هیجری! نەتزانییوە، هیجری نەتزانییوە
تۆ بەحاڵی دەردی ئێمەت نەزانییوە
من (سەیدی) سەردار و سوپای دێوانانم
کوشتەی دەردی عەشقم، زامداری هیجرانم
هەموو خوێندنم دەرسی عەشق بوو
مۆری دڵم بەسەجع بەناوی عەشقەوە هەڵکەند
لە قوتابخانەکاندا مەشقی عەشقم کرد
هەموو کەس دەزانن مەشقی عەشقم کردووە
تا جوان بووم لە سەودای یارا بووم
هەوای عەشقم هەبوو بۆیە لە گەڕاندا بووم
بەهۆی عەشقەوە گەیشتمە پیری
بەهیچ جۆرێ ڕێم نەکەوتە کن ژیری و عەقڵ
نەوبەهاری تەمەنی جوانیم بەڕێ کرد
هەندێکی لەبەر دووری، هەندێکی لەبەر داخ و دەرد
شێت و وێڵ بووم بیابانم دەپێوا
بەم جۆرە بووم بەجێگری مەجنوونی وێڵ
(سەیدی) هەتا زیندووی بەئێشی دەرد دەتلێیتەوە
وەک مەجنوون وێڵی لە هەرداندا

سەیدی لیریکەکەی بە وشەی «هیجری» دەست پێکردووە، وەک کەسێک قسەی لەگەڵدا دەکا. ئەوە ئاشکرایە «هیجری» نازناوی مستەفا بەگی کوردییە، لە هەندێ لە شیعرەکانیدا ئەم نازناوەی بەکارهێناوە. سەیدی بەکوردی دەڵێ: تۆ بەحاڵی من نازانی، من سەردار و سوپای عاشقانم، کوشتەی دەردی عەشقم. من لە قوتابخانەی عەشق فێری دڵداری بووم، وێڵ و سەرگەردانی عەشقم، تا پیربووم تەنیا دڵداریم زانیوە، هەموو کات و سەردەمم لە بیابانا بردۆتە سەر، وەک شێت دەشت و هەردی چۆڵ بوو بەجێ نشینم و بووم بە مەجنوونی لەیلا.

ئەوەی لێرەدا سەرنج ڕادەکێشێ ئەوەیە بۆکوردی گلەیی لە سەیدی کردووە! چونکە بەرهەمی شیعری هەمووی لە بابەت دڵدارییەوەیە! ئەدی کوردی خۆی جگە لە شیعری دڵداری هەست بەهیچ جۆرە شیعرێکی دیکە لە دیوانیدا دەکرێ!

-١٠-

لە قەسیدەیێکی درێژیدا سەیدی وەسفی شاخی عەودالان دەکا، وێنەی شیعری جوان لە یادی ئەو شاخەدا دروست دەکا:

چون کۆی عەودالان، چون کۆی عەودالان
کۆن کۆیێ دڵگیر چون کۆی عەودالان
کابەی مەقسوودەن پەرێ نەوهالان
پەی وایە مراد وەنەش مەلالان
کۆی بەرزی بوڵەند چمان کۆی قافەن
بە بەرزی بەرزەن بەسافی سافەن
سەرکێشان نەئەوج چەرخی چەهبەری
بۆش نیان نەبۆی زوهرە و موشتەری
جای شەو بێداران سەحەر لاڵەنەن
تەکیەگای خاسان هەفت ئەودالان
هەر هەفت ئەودالان قوتبی ڕووی زەمین
چون ئەسحابولکەهف دایم غارنشین
مەسکەنشان گرتەن بەو بوڵەند کۆوە
یا مەنهوو شانەن هەر ڕۆ جە نۆوە
تا دونیا وە پوشت ماهیش قەرار بۆ
روتبە شان بوڵەند هیمەتشان یار بۆ
هانە پای ئەو کۆ ڕەندان چون پەری
گشت ئامادەی حوسن شۆخی و دولبەری
نەک جە غەم نیشۆ نە دڵشان خارێ
کەردەنشان دەستوور هەر هەفتێو جارێ
وەختی شاخەی سوبح ئەو گرۆی ڕەندان
کۆی کلاف نەدۆش موشکین کەمەندان
مەخێزان بەعەزم بارگەی عەودالان
مەدان جە نەووە تەرتیبی خالان
چون ئاهووی خوتەن ڕەوێڵەی تەتار

پۆل پۆل نازداران مەبینان قەتار
بەرەفت و هەموار بەرێزە ڕێزان
مەشان بەو کۆوە بەمراد وازان
وەختێو پاوەنیان وە بالآی کەمەر
نەخاکی پاشان گولآن مەنیان سەر
ئەشەد بۆی توفەیل سەر نەراشانەن
چنوور ئامێتەی خاک پاشانەن
یاڵڵا قاپی خەیر تۆ کەری گوشاد
یاوان بەمەقسوود بدەیشان مراد
یا هەفت عەودالآن کۆی بەرز و بولەند
دیدەی بەد پێشان نەیاو نۆ گەزەند
عەودالآنی بەرز، بەرز بۆ پایەشان
دایم بەی دەستوور خاتر شادکەران
بەڵکم وەختی سەیر ئێمەیچ یاد کەران
(سەیدی) تاسەی سەخت دووری یارشەن
نە ئارام نە سەبر نەقەرار شەن
یا عەودالْ (سەیدی) هاوار وەتۆ شەن
دیدەش بەدیدار یارەکەی ڕەوشەن

واتاکەی:

وەکو کێوی عەودالآن، وەکو کێوی عەودالآن
لە کوێ کێوی دڵگیری وەک عەودالآن هەیە
کابەی ڕازونیازی جوانانە
لێی دەپاڕێنەوە نیازیان بێنێتەدی
کێوی بەرز و بڵندی وەک کێوی قاف
لە بولەندی بولەندە، لە لووسی لووسە
سەری کشاوە تا ئەو جێ ئاسمان
لە زوهرە و موشتەری نزیک بۆتەوە
جێی شەوی بێدارانە، ئەوانەی لە سەحەردا موناجات دەکەن

تەکیەی پیاوچاکانە کە حەوت عەودالآنن
ئەو حەوت عەودالآنە قوتبی ڕووی زەمینن
وەکو ئەسحابولکەهف هەمیشە لە ئەشکەوت دەژین
جێگەیان لەو کێوە بڵندە گرتووە
هەموو ڕۆژێ تەنیا یا مەنهوو دەڵێنەوە
(مەنهوو لە «من هو»ەی عەرەبییەوە، زیکری خودا)
تا دونیا لە سەرپشتی ماسی قەراری گرت بێ
خودای پایەبڵند یاریدەدەرە
لە بناری ئەو کێوە ژنانی جوانی وەک پەری
ئەو شۆخانە بەرازاوەیی کۆبوونەتەوە
بۆ ئەوەی دڵیان نەئێشێ و لە غەم نەنیشن
هەفتەی جارێک سەرم لێ دەدەن
کاتی بەیانی زوو ئەو تاقمە جوانانە
کەمەندی سەرشانیان ڕادەخەن
بۆ خۆشی دێن بۆ بارەگای عەودالآن
بەملوانکەی ملیانەوە
وەکو مامزی ناوچەی خوتەنی وڵاتی تەتار
پۆل پۆل نازداران بەرەو عەودالآن دەڕۆن
بەڕەوتی جوان وردە وردە
سەردەکەونە کێو بۆ موناجات (دوعاکردن)
کاتێک پێیان دەنێنە قەد کێو
لەژێر پێیان گوڵ و گوڵاڵە سەریان شۆڕ دەکەن
ئەشەدی بۆن خۆش لە ڕێگا هەمیشە لەگەڵیانە
(ئەشەد گیایێکی بۆن خۆشە)
چنوور لەگەڵ خاکی ژێر پێیان تێکەڵ بووە
خودایە قاپیی خێر بکەرەوە
با هەموویان بەهیوا و ئامانجیان بگەن
ئەی حەوتی عەودالآن لەم کێوە بەرز و بڵندە
لێتان دەپاڕێمەوە چاوی بەد زیان بەجوانان نەگەیەنێ
ئەی عەودالآنی بەرز، با پایەتان هەر بەرز بێ

یارمەتی ئەوانە بدەن، مافیان بپارێزن
هەمیشە بەم جۆرە غەم لاببەن
لە سەیران و خۆشیدا یادی ئێمەش بکەنەوە
(سەیدی) دووری یار کارێکی سەختی لێ کردووی
لە سەری داوی، نە ئارام نە سەبر نە قەرار
یا عەودالّ (سەیدی) هاوار بۆ تۆ دەبا
چاوی بەبینینی یار ڕۆشن ببێ

شاخی عەودالآن شاخێکی بەرز و سەرکەشە، لە هەورامانی تەختەوە نزیکە، مەڵبەندی ئەفسانەی خەیاڵبزوێنە، دەڵێن ئەشکەوتێکی لێیە گۆڕی حەوت عەودالّی سۆفیزمی ڕاستی و گرفتاری کردگاری گرتۆتەخۆ، ئیتر بووە بەمەزارگەی خاوەن مرازان. ئەو جوانانەی دڵیان لێ دەدا بۆ سۆزی دڵداری ڕوو دەکەنە ئەشکەوتی ئارامگەی ئەو پیاوچاکانە، بەڵکو نیازیان قوبووڵ ببێ.

سەیدی دەڵێ: شاخی عەودالآن پیرۆزە، بەرزە لوتکەی گەیشتۆتە ئاسمان و لە ئەستێرەکانی زوهرە و موشتەری نزیک بۆتەوە. ئەو حەوت عەودالّەکەی ناو ئەشکەوت بەشەو نانوون، بەیانیان موناجات لەگەڵ خودا دەکەن. حەوت عەودالّەکە وەکو هاوڕێیانی ئەشکەوتن (أصحاب الکهف). تا گێتی لەسەر پشتی ماسی بمێنێ ئەوان یاریدەی خەڵکی دەدەن. لە بناری شاخ کچی پەری چەهرە خۆیان دەڕازێننەوە، هەفتەی جارێک ئەم جوانانە دێن بۆ سەردانی عەودالآن بەخۆیان و ملوانکەی مێخەکبەندیانەوە. ئەو جوانانە ڕێز دەبەستن وەکو مامزی خوتەن پۆل پۆل ڕوو دەکەنە عەودالآن. کە ئەو جوانانە بەشاخ هەڵدەگەڕێن گوڵ و گوڵاڵە سەریان دادەنوێنن بۆ ئەوەی پێیان لێ بنێن، ئەمە بۆ ڕێزلێنانە. لەم ئەرزە ڕەنگینەدا ئەو نازدارانە گیای ئەشەد و گوڵی چنوور فەرشی ژێر پێیانە.

شاعیر لە خودا دەپاڕێتەوە ئاوات و خواستیان بهێنێتەدی. لە حەوت عەودالّ داوا دەکا ئەو جوانانە لە چاوی پیس بپارێزێ، بەڵکو کە چاویان بەو دیمەنە دڵڕفێنانە دەکەوێ بیر لە شاعیریش بکەنەوە، لەدواییدا شاعیر دەڵێ: سەیدی بێ ئارام و بێ سەبر و بێ قەرارە، چونکە دوورە لە یاری.

-١١-

هەندێ کۆلکە سۆفی لای شێخ عوسمانی تەوێڵە (سیراجەدین) باس لە سەیدی دەکەن و دەڵێن تەنیا خەریکی مێبازییە و شیعر بۆ ژنان دەڵێ، لەبەر ئەوە بۆ موریدی تەریقەت دەست نادا. سەیدی ئەم شیعرە بۆ شێخ دادەنێ وەک وەرامێک بۆ ئەو سۆفییە هیچ نەزانانە:

یا شێخ سەنعانم، یا شێخ سەنعانم
عاشق پەی تەرسا، من چون سەنعانم
بێ پاک جە تانەی مەناو مەنغانم
چون یەعقووب داغدار پەی مای کەنعانم

وامیق پەی عوزار زوڵف عەنبەرینم
فەرهاد جە حەسرەت خالی شیرینم
جە بەهرام بەدتەر من نمەد پۆشم
گوڵ ئەندام سەندەن فام چەنی هۆشم
مەجنوونی لەیلم بیابان گێڵم
عالەم مەزانان، پەی لەیلی وێڵم
زەدەی گوڵ جەمین وەنەوشە خاڵم
ها جەلاش هۆشم فیکرم خەیاڵم
من چون سالیکان ڕای عەشقم دایم
یا شێخ لا قەیدم جە لۆمەی لایم
نەواچان پەی دەرد هەر من مووبتەلام
سەد کەس ها چون من بە ئایەی کەلام
هەزار کەس وەی تەور شێوەش ئی بازین
نیم بەحەقیقەت نیم بە مەجازین
تا مەجاز نەبۆ حەقیق نمەبۆ
حەقیق بێ مەجاز تەحقیق نمە بۆ
ئەر حەقیقییەن ئەر مەجازییەن
دڵی من بە ئەو بەخوا ڕازییەن
گشت جە من فێشتەر خالشان فەنان
داخم هەر ئیدەن، هەر پەی من مەنان
گرد جە هام دەردی، من حاشاکەران
شا خەڵقان بەیان تەماشاکەران
ئەر عاشق نەبان یەکسەر مەڵلا و شێخ
فتوا بۆ (سەیدی) سەربڕان بەتێخ

واتاکەی:

یا شێخ من سەنعانم، یا شێخ من سەنعانم
عاشقی تەرسا من وەک سەنعانم
بێ باکم لە تانە و لۆمەی خەڵکی

وەکو یەعقووب داغدارم لە گۆشەی کەنعان
وەکو وامیق عەودالّی زولّفی عەنبەرینم
وەکو فەرهاد بۆ خالّی شیرین دەنالّم
لە بارام بەدتر لباد دەپۆشم
گولّەنام فام و هۆشی بردووم
شێتی لەیلام، وێلّی بیابانم
هەموو کەس دەزانێ من بەدوای لەیلا وێلّم
ئەو یارەی ڕوومەت گولّە و وەنەوشە خالّە
هۆش و فیکر و خەیالّمی بردووە
من وەک دەروێشان هەمیشە لە ڕێگەی عەشقدام
یا شێخ دەربەستی لۆمەی ئەو کەسەی لۆمەم دەکا نیم
دەلّێن گۆیا تەنیا من تووشی ئەو دەردە بووم
بەقورئان سەدان کەسی وەک من تووش بوون
هەزار کەس بەم شێوەیە خەریکی ئەم گەمەیەن
نیوەیان حەقیقیبیە و نیوەیان مەجازییە
تا مەجاز لەناوەوە نەبێ حەقیقی پەیدا نابێ
حەقیقی بێ مەجازی دروست نابێ
هەرچی حەقیقیبیە و هەرچی مەجازییە
بەخودا دلّی من هەر بەو ڕازییە
هەموویان لە من زیاتر حالّیان پەرێشانە
داخم هەر ئەوەیە تەنیا لۆمەی من دەکەن
هەموویان حاشا لە هاودەردی من دەکەن
سا خەلّقینە وەرن تەماشاکەن
هەموو مەلا و شێخەکان ئەگەر عاشق نەبن
با بڕیار دەرکەن سەری (سەیدی) بەچەقۆ ببڕن

ئەم شیعرە وەرامدانەوەی ئەو سۆفییە مێشک وشک و دەروون وێرانانەیە کە لە دلّداری ناگەن. سەیدی ئامۆژگاری دەکا و هەندێ ڕووداوی مێژوو لەبارەی عەشقەوە ورد دەکاتەوە، بەشێخ دەلّێ: شێخی سەنعان عاشقی کچە گاوور بوو، لە ئایینێ وەرگەڕا و بوو بەمەسیحی، منیش بۆ ئەوەی خۆشم دەوێ وەکو سەنعانم لێهاتووە، باکم لە قسەی خەلّکی نییە. یەعقووب بۆ یوسفی کوڕی غەمبار بوو، منیش وەک ئەوم لێهاتووە، وەکو فەرهادم بۆ شیرین، وەکو مەجنوونم بۆ لەیلا، هەر من عاشق نیم، خەلّکی دیکە

زۆرن، ئەوانە دوو بەشن بەشێکیان عەشقی حەقیقییە، واتە خودایی، ئەویتریان مەجازییە، واتە زەمینی. لە سەرەتادا عەشقی مەجازی دەبێ، لەدوای ئەو عەشقی حەقیقی. ئەوەی منیش هەر کامەیان بێ پێی ڕازیم، خاوەنی ئەو عەشقە یاری منە، شاعیر سەری سوڕدەمێنێ لەوەی بۆ تەنیا سەرزەنشت و لۆمەی ئەو دەکەن لە عەشقدا، ئەگەر پێویستبێ مەلا و شێخ نەبن بەعاشق، من بەوە ڕازیم بڕیاری سەربڕینم بۆ دەربچێ.

-١٢-

دیوانی سەیدی موناجاتێک دەوردەکاتەوە ئەگەر لە گێتیی شیعری ئایینیدا بەدوای شاکارەکان بگەڕێین ئەم قەسیدە درێژە ٤٣ دێڕە شیعرییەی شاعیر لەناو ئەو کۆمەلّە شاکارانە دەدۆزێتەوە.

سەیدی قەسیدەکەی بەم دێڕانە دەست پێ دەکا:

یا حەیی بێچوون یاحەیی بێچوون
یاحەیی بێ میسل، بێ هەمتای بێچوون
یا فەرمان فەرمای ئەمری (کاف و نوون)
کەریمی کارساز بە (کون فەیەکوون)

واتاکەی:

یا زیندووی بێچوون، یا زیندووی بێچوون
یا زیندووی بێ وێنە، بێ هاوتای بێچوون
ئەی فەرمان بەدەست، فەرمانی (کاف و نوون)
ئەی کەریمی کارساز بە (کون فەیەکوون)

لەدوای دەربڕین و پیشاندانی هەندێ لە سیفەتەکانی خوا ئەوانەی لەسەر زاری ئایینندار و سۆفییانی تەریقەتن لەکاتی موناجاتدا دێتە سەر ئەو کەسانەی تەنیا یادی خوا دەکەنەوە:

یادی تۆن ڕەفیق شەو زیندەداران
تۆنی یارشان شەو بەڕۆ ماران
کانی سەخاو جوود کەرمدار تۆنی
ڕەززاق پەی مەخلووق هەر ڕۆ هەرتۆنی
تۆ جە خوانی جوود ڕۆزیت دان قەرار
ئینس و جینن و تەیر مەل و موول و مار

واتاکەی:

ئەو خەلّکانەی شەو نەنووستوون و یادی تۆ دەکەن

تۆ یاری ئەوانی شەویان دەکەن بەڕۆژ
سەرچاوەی سەخاوەت و چاوتێری و کەرەم هەر تۆی
ڕزقدەری خەڵک لە هەموو ڕۆژێکدا هەر تۆی
تۆ لەسەر خوانی بەخشش بڕیاری ڕۆژیت داوە
بۆ ئادەمزاد و جنۆکە و باڵندە و مێروولە و مار

ئینجا شاعیر باس لە بێ دەسەڵاتی ئادەمزاد و گەورەیی خودا دەکا، لێی دەپاڕێتەوە و داوای لێبووردنی لێ دەکا، گوناهکار لەدوای تۆبە بەهیچ جۆرێ دەسەڵاتی نییە، بەڵام خودای گەورە دەتوانێ لێی خۆشبێ:

خەشمت عەزیمەن، کەرەم بێ سامان
کەس تەوانای قەهر تۆش نیەن ئامان
ئێمە گرد بەندێ، خەتاکارێنمێ
جە خەتاباری، گران بارێنمێ
ئومێدمان بەعەفو، بێ سامانی تۆن
وەرنە کەردەی نێک، جەلای ئێمەی کۆن

واتاکەی:

ڕقت زۆر گەورەیە، کەرەمت بێ سنوورە
کەس توانای قەهری تۆی نییە، تۆش ئامانت نییە
ئێمە هەموو گوناهکارین
لە گوناهدا بارمان گەلێ قورسە
هیوامان بەلێبوردنی بێ سنووری تۆیە
ئەگینا کاری چاکە لەلای ئێمە نییە

لەپاش ئەوەی کۆتایی بەپاڕانەوەی لە گوناه خۆشبوون بۆ هەموو کەسێک دێنێ. لەدوا دێڕەکانی بەم قەسیدەیە لە خوا دەپاڕێتەوە لە گوناهی خۆی خۆش بێ:

خووسووس پەرێ من، گوناهکار تەرم
جە مایەی عیسیان سەنگین بار تەرم
نامەی ئەعمالم جە عیسیان سیان
داغمەی بەدبەختیم بەدڵ دانیان
یا غامیزولزەنب، سرپۆشی سەتتار
بۆیەر جە جورمی (سەیدی) خەتاکار

واتاکەی:

بەتایبەتی بۆ من گوناهم زۆرە
باری گوناهم یەکجار قورسە
نامەی کردەوەکانم لە گوناهکاریدا ڕەشە
مۆری بەدبەختیم بەدڵمدا ناوە
ئەی ئەو کەسەی لە گوناه خۆش دەبی و دایدەپۆشی
لە گوناهی (سەیدی) خەتابار خۆش بە

بەم دێڕە شیعرانە سەیدی کۆتایی بەقەسیدە درێژەکەی دێنێ. ئەم شیعرە ئایینییەی شاعیر دەلاقەییێکی پڕ کردۆتەوە لە باڵەخانەی دیوانی شیعری سەیدی هەورامی.

***

سەیدی هەورامی یەکێکە لە شاعیرە شێواز ناسکەکانی کورد، دروستبوونی بەرهەمی شیعری بەزمانێکی پاراو بووە بەنموونەی ئەو شیعرە میللییانەی هەستونەستی ناوەوەی دڵداری لە دەروونی خەڵکیدا دەبزوێنن. لە ڕووی هونەرییەوە شاعیر دەوری دیاری هەیە لە دەوڵەمەندکردنی سامانی نەتەوەیی. هەردوو شێوازی خۆماڵی (سیلاب) و عەرووزی لە کێشی شیعریدا بەکارهێناوە، لە هەردوو باردا قافیەی مەسنەوی (جووت قافیە) و یەکێتیی قافیەی بەکارهێناوە.

لە هەموو مەبەسە کلاسیکییەکان شیعری داناوە، لە هەموویان زیاتر وەسف و دڵدارییە، شیعری ئایینی کەمە. لە ڕەوانبێژیدا دەوری هەیە، بەڵام زیاتر بایەخی بەمولەممەع و تێکهەڵکێش داوە.